

Robert Geisler

Fenomen śląskiej etniczności jako postkolonialna emancypacja

Pogranicze. Polish Borderland Studies 3/2, 105-116

2015

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Fenomen śląskiej etniczności jako postkolonialna emancypacja

Robert Geisler¹

Streszczenie:

Fenomen śląskiej tożsamości narodowej czy etnicznej pojawił się w rezultacie rozwoju demokracji w Polsce pod koniec XX wieku. Zainicjowane w tym czasie procesy rozwoju organizacji społecznych i politycznych na szczeblu lokalnym i regionalnym przyczyniły się do ewolucji świadomościowej ich członków. W kontekście historycznych uwarunkowań regionu Śląska, zainicjowano debatę publiczną na temat poczucia identyfikacji narodowej/etnicznej mieszkańców tegoż regionu. Kreowanie tejże tożsamości oparte zostało na mobilizacji społecznej zaproponowanej przez liderów. Artykuł wykorzystuje postkolonialną perspektywę teoretyczną do analizy rosnącej identyfikacji ze śląską tożsamością narodową.

Słowa kluczowe:

śląska etniczność, postkolonializm, tożsamość regionalna

Link do artykułu:

http://pogranicze.uni.opole.pl/biblioteka/docs/tom3/geisler_t3n2.pdf

Standard cytowania (APA):

Geisler, R. (2015). Fenomen śląskiej etniczności jako postkolonialna emancypacja. *Pogranicze. Polish Borderlands Studies*, t. 3, nr 2, s. 105-116.

Wstęp

Okres ostatnich dwudziestu pięciu lat budowania demokracji w Polsce stanowi niewątpliwie czas kreowania różnego rodzaju organizacji, partii politycznych, ruchów społecznych o charakterze regionalnym i lokalnym (Gorzela 1993, Jałowicki 1993, Lewenstein 2004, Seiler, Wódcz, Wódcz 1997, Wódcz 1998, Wódcz i Wódcz 2000). Również w regionie Śląska Opolskiego w tym czasie pojawiły się nowego rodzaju organizacje społeczne i polityczne, do których w szczególny sposób ze względu na rolę i znaczenie w regionie, regionalnej polityce i życiu społecznym, należy mniejszość niemiecka (Berlińska 1999). Niemniej jednak okres kilkunastu lat aktywności społecznej i politycznej wykreował nowego rodzaju formy etniczności, przede wszystkim we wschodniej części Śląska – uprzemysłowionej, związane z szeroko pojmowaną śląskością (Nijakowski 2004). Tam właśnie na początku, a później promieniując na inne obszary Śląska, pojawiła się grupa osób mobilizująca regionalną społeczność w celu wykreowania śląskiej tożsamości etnicznej/narodowej.

¹ Dr hab. Robert Geisler, prof. UO – kierownik Zakładu Makrosocjologii Współczesnej w Instytucie Socjologii Uniwersytetu Opolskiego (robert.geisler@uni.opole.pl).

Celem artykułu jest próba diagnozy fenomenu śląskiej tożsamości etnicznej/narodowej z postkolonialnej perspektywy teoretycznej. Perspektywa ta została wybrana jako adekwatna do sytuacji regionu Śląska w kontekście historycznym, szczególnie w kontekście analiz regionu jako kolonizowanego bądź kolonizującego w różnych porządkach prawno-politycznych i gospodarczych: Prus, Niemiec czy Polski.

Artykuł powstał w oparciu o jakościowe metody badawcze w socjologii i antropologii społeczno-kulturowej (Denzin i Lincoln 2009, Silverman 2007). Autor realizuje od piętnastu lat badania terenowe z wykorzystaniem przede wszystkim obserwacji, wywiadów oraz analizy dyskursu nad organizacjami deklarującymi śląską tożsamość narodową czy etniczną. W niniejszym artykule zostanie dokonana synteza dotychczasowych badań.

Wydarzenia, czyli fakty

Podstawą do refleksji i analiz są przede wszystkim zjawiska społeczne z 2002 roku i 2011 roku. Otóż w 2002 r. podczas Narodowego Spisu Powszechnego, narodowość śląską w polskiej części Śląska zadeklarowało 173,2 tys. osób, w tym 148,5 tys. mieszkańców województwa śląskiego i 24,2 tys. osób w województwie opolskim. Z kolei w 2011 r. podczas Narodowego Spisu Powszechnego, narodowość śląską lub przynależność do śląskiej wspólnoty etnicznej w polskiej części Śląska zadeklarowało 809 tys. osób, w tym 362 tys. osób zadeklarowało ją jako jedyną narodowość, 56 tys. jako pierwszą przy zadeklarowaniu również drugiej narodowości, 391 tys. jako drugą narodowość lub wspólnotę etniczną. W województwie śląskim w spisie powszechnym było 700 tys. deklaracji śląskich, w tym 318 tys. deklaracji wyłącznie śląskich oraz 382 tys. deklaracji podwójnej identyfikacji (w tym 370 tys. identyfikacji śląsko-polskich). W województwie opolskim deklaracji śląskich było łącznie 100 tys., z czego 41 tys. wyłącznie śląskich i 39 tys. śląsko-polskich (*Raport z wyników Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań 2002, Wyniki Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań 2011*).

W kontekście powyższych wydarzeń pojawia się pytanie o interpretację nie tylko tego rodzaju deklaracji narodowościowych czy etnicznych, ale o interpretację mechanizmów mobilizacji społecznej kreującej poczucie identyfikacji narodowej czy etnicznej.

Na wstępie jednak warto zdefiniować etniczność i narodowość jako kategorie społeczno-kulturowe określające kontekst aktywności obywatelskiej na Śląsku. Bogata literatura z zakresu socjologii, antropologii kulturowej, kulturoznawstwa/studiów kulturowych/ czy popularnych w krajach anglosaskich *Nationalism Studies* pokazuje przede wszystkim wielowymiarowość pojęć *naród*, *narodowość*, *nacjonalizm*, *etniczność* (Fenton 2007). Dla potrzeb niniejszego artykułu pojęcia te zostaną zdefiniowane w duchu paradygmatu konstruktywistycznego zakładającego nieustanne kreowanie

czy też konstruowanie narodu, etniczności, poczucia identyfikacji z narodem czy grupą etniczną przez ludzi określających samych siebie jako członków tegoż narodu czy grupy etnicznej. Przyjmuje się w tym paradygmacie założenie, że naród czy grupa etniczna nie stanowią obiektywnie istniejących struktur społecznych, a tym samym procesualność zjawisk społeczno-politycznych wymusza nieustanne dostosowywanie się czy też sytuacyjne kreowanie poczucia identyfikacji z daną grupą narodowościową czy etniczną.

Warto jednak przypomnieć, że za naród najczęściej uznaje się grupę osób powiązanych ze sobą wspólnym pochodzeniem, językiem, historią, zazwyczaj zamieszkujących określone terytorium. Trzeba mieć również na uwadze, że w ostatnich kilkadziesiąt lat w naukach społecznych odbywały się wielkie dyskusje na temat narodu, narodowości, jego powstania, trwania, rozwoju, ale i upadku. Analogicznie można zdefiniować pojęcie etniczności jako odnoszące się do wspólnoty pochodzeniowej lub kulturowej, posiadającej tożsamość etniczną, opartą na wspólnie podzielanych cechach kulturowych (Fenton 2007).

Pomimo, że od klasycznych badań Glazera i Moynihana minęło ponad pięćdziesiąt lat, tematyka etniczności, szczególnie w kontekście innych makrostruktur społecznych, jak państwa, jest nadal popularna i będąca przedmiotem analiz, chociażby z tego względu, że w ostatnich dwudziestu latach w Europie obserwujemy procesy kreowania nowych etniczności, na przykład w Baskonii, Flandrii, Szkocji, Walii. Dla potrzeb niniejszego artykułu przyjęta została *a priori* definicja etniczności zaproponowana przez Clifforda Geertza. Otóż ten amerykański antropolog społeczno-kulturowy definiuje etniczność jako pierwotne poczucie przywiązania do innych, postrzeganych jako przynależnych do tej samej rasy czy grupy pokrewieństwa. Zalicza do nich ludzi mających odczucie przeszłości oparte na tym samym doświadczeniu miejsca, religii, czy wspólnocie kultury czy zwyczaju. Ważne jest, jak pisze Geertz, że wspólnoty te stanowią podstawę poczucia siebie (Geertz 2005).

Jak doszło do poczucia śląskiej tożsamości narodowej/etnicznej?

Zanim dokonana zostanie analiza zjawiska pojawienia się/skonstruowania poczucia tożsamości etnicznej Ślązaków warto krótko spojrzeć na historię w perspektywie „długiego trwania” oraz czas okresu transformacji ustrojowej ostatnich dwudziestu pięciu lat.

Przedstawiając pokrótce historię Śląska i Ślązaków warto nadmienić, że Śląsk w swojej tysiącletniej historii był regionem przynależącym do różnych porządków politycznych, gospodarczych i cywilizacyjnych. Należał do rodu Piastów, Habsburgów, potem podzielony został pomiędzy Austro-Węgry i Prusy od XVIII wieku. Do 1918 roku przynależał do Niemiec, by następnie w okresie międzywojennym, w wyniku Plebiscytu na Śląsku, zostać podzielonym pomiędzy Polskę z województwem śląskim

i Republikę Weimarską (rejencja opolska). Po zakończeniu II wojny światowej obszar Śląska został podzielony pomiędzy Polskę i Czechosłowację. W rezultacie bogatej historii, w której nieustannie zmieniały się granice, ludziom przyszło żyć z jednej strony w swoich małych ojczyznach, a z drugiej strony w różnych porządkach prawnych – stając przed koniecznością zmiany obywatelstwa. Ważne elementy regionu to: pograniczny charakter, czyli zróżnicowany model tożsamości narodowej/państwowej, tradycja i historia czy pamięć zbiorowa (Bahlcke 2001, Wanatowicz 2004).

O wiele bardziej znaczący był jednak okres transformacji ustrojowej mający miejsce na przełomie lat dziewięćdziesiątych XX wieku. Wcześniej, w okresie realnego socjalizmu, polityka państwa charakteryzowała się tendencjami homogenizacyjnymi pod względem narodowościowym i państwowym. Obywatel polski miał posiadać narodowość polską, co stanowiło naturalny skutek polityki dwudziestowiecznego państwa narodowego (modelu państwa westfalskiego), stąd po II wojnie światowej doszło do wysiedlenia osób narodowości niemieckiej i ludności autochtonicznej do Niemiec, głównie osób pochodzących ze Śląska (Błaszczak-Waławik, Błasiak, Nawrocki 1990, Wanatowicz 2004). Państwo polskie zastosowało restrykcyjne praktyki w stosunku do ludzi innego pochodzenia niż polskie, również pochodzenia regionalnego. W praktyce oznaczało to, że Ślązacy stali się grupą podporządkowaną, co nie stanowiło nowości, gdyż już w okresie dwudziestolecia międzywojennego osobami zarządzającymi regionem bądź przemysłem były osoby nie pochodzące ze Śląska. Jako grupa podporządkowana Ślązacy zostali pozbawieni dostępu do władzy (nieliczne przypadki osób zajmujących kluczowe stanowiska można było znaleźć w kontekście udziału we władzach w partii komunistycznej). Członkami władz regionalnych w okresie PRL-u były z reguły osoby pochodzące spoza Śląska (Błaszczak-Waławik, Błasiak, Nawrocki 1990, Szmeja 2000). Inny element podporządkowania grupy regionalnej to deprecjacja gwary, która została uznana za element negatywny i tym samym została całkowicie wyeliminowana ze sfery publicznej. Niemałą w tym rolę odegrał system edukacyjny, który bardzo wyraźnie stał na stanowisku poprawności językowej, czemu sprzyjali nauczyciele – osoby pochodzące spoza regionu – deprecjujący gwagę i jednocześnie mówiących tym etnolektem ludzi.

W rezultacie pojawiła się silna więź społeczna pomiędzy Ślązakami, co nie było zjawiskiem nowym w historii (Szmeja 2000). Częste zmiany przynależności państwowej na przestrzeni wieków wykreowały wśród ludności autochtonicznej poczucie więzi społecznej pomiędzy członkami grupy regionalnej, zwanej przez socjologów więzią regionalną, z pominięciem więzi z innymi członkami państwa bądź narodu (Ossowski 1967). Ponadto, kultura grupy regionalnej Ślązaków została sprowadzona do roli folkloru – stroju regionalnego, kuchni, stylu architektonicznego, przy pominięciu wartości i wzorów zachowań (Błaszczak-Waławik, Błasiak, Nawrocki 1990).

Nie można zapominać, że obok stygmatyzowania śląkości przez władze PRL-u miał miejsce proces jej gloryfikowania przez pryzmat przemysłu ciężkiego

znajdującego się we wschodniej części historycznego Górnego Śląska, w Zagłębiu Węglowym, nazwanym Górnośląskim Okręgiem Przemysłowym. Gloryfikacja odbywała się głównie poprzez rolę przemysłu ciężkiego w gospodarce niedoboru, który stanowił podstawę krajowej gospodarki. Tym samym doszło do połączenia semantycznego Śląska czy Górnego Śląska z przemysłem ciężkim/górnictwem, podczas gdy semantycznie Śląsk Opolski został określony „Opolszczyzną”.

Na w ten sposób ukonstytuowaną sytuację w regionie przypadł okres transformacji ustrojowej przełomu lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych, polegający na pojawieniu się szeroko rozumianej wolności w sferze politycznej i obywatelskiej oraz gospodarczej. W sferze politycznej dało to asumpt do powstania licznych organizacji społecznych – pozarządowych opartych na poczuciu więzi regionalnej i tożsamości śląskiej. W Polsce jak i w wielu innych krajach Europy Środkowo-Wschodniej lata dziewięćdziesiąte XX wieku to czas dynamicznego rozwoju organizacji pozarządowych, partii politycznych czy organizacji społecznych. Wolność została wykorzystana w pełni przez obywateli, którzy zaczęli zmieniać znaczenia obywatelstwa i narodowości. Również powołany zostaje do życia już w 1990 roku Ruch Autonomii Śląska – organizacja o charakterze regionalnym (najpierw o charakterze lokalnym w Rybniku), której celem staje się podtrzymywanie śląskiej tożsamości regionalnej, kulturowej, ale i wykształcenie reprezentacji politycznej tej grupy społecznej, przede wszystkim na poziomie lokalnym (Błasiak, Nawrocki, Szczepański 1994). Organizacja ta odwołuje się do historii okresu dwudziestolecia międzywojennego, kiedy to Śląsk jako region posiadał autonomię, co jako regionowi relatywnie bogatemu w tamtym czasie, silnie uprzemysłowionemu w porównaniu do innych regionów Polski, dało możliwość „zatrzymania” wytworzonych środków. Okres PRL-u również był czasem relatywnego bogactwa regionu, traktowania go jako swoistego rodzaju „eldorado”, gdzie można było znaleźć dobrze płatną pracę w przemyśle, z wieloma przywilejami, których nie posiadali przedstawiciele innych zawodów.

W tym samym czasie powstaje Związek Górnośląski, inna organizacja skupiająca przede wszystkim osoby dawnej opozycji demokratycznej okresu PRL-u, skupionej wokół Kościoła katolickiego, która w pierwszych samorządowych wyborach w maju 1990 roku zaproponowała kandydatów do rad gmin. W rezultacie przedstawiciele związani z tą organizacją w większości wygrali wybory i stali się członkami władz lokalnych (Błasiak, Nawrocki, Szczepański 1994).

Równocześnie doszło do procesów instytucjonalizacji mniejszości niemieckiej w Polsce, kiedy to grupa Ślązaków przez lata podporządkowanych władzy centralnej państwa polskiego, na fali poczucia wolności zdefiniowała siebie jako Niemców – w rozumieniu identyfikacji narodowej, co jest związane z używaniem w sferze prywatnej języka niemieckiego bądź śląskiego z naleciałościami niemieckiego oraz poczuciem więzi z Niemcami. Tego typu sytuacja występuje głównie w zachodniej części Górnego Śląska, części przynależnej do 1945 roku do Niemiec (Berlińska 1999).

Najbardziej znaczącym wydarzeniem w kontekście państwowości, obywatelstwa i narodowości śląskiej było powołanie do życia Związku Ludności Narodowości Śląskiej w 1997 roku. W tym czasie grupa osób wywodząca się ze wspomnianego wcześniej RAŚ w wyniku kreowania dyskursu tożsamościowego dotyczącego relacji region-państwo, wielokulturowości regionu związanej z jego historią rozpoczyna budowanie modelu odrębności narodowościowej wśród Ślązaków. Trzeba mieć na uwadze, że w latach 90-tych sukcesywnie nabierał znaczenia dyskurs na temat Śląska i Ślązaków, który był konstruowany w świecie regionalnej polityki, regionalnych mediów, nauki i samoorganizacji mieszkańców. W rezultacie rejestracja związku stała się przyczyną ożywionej dyskusji w regionie na temat Śląska, śląkości, Ślązaków jako grupy regionalnej, etnicznej czy narodowej (Bałdys i Geisler 2004, Bałdys i Geisler 2014).

Organizacja ta definiuje Śląsk jako obszar historyczny, który przechodził przez różne porządki państwowe, a tym samym wykreował swoistego rodzaju model tożsamości i odrębności. Dominuje pojawienie się w dyskursie publicznym stwierdzeń, że śląkość to wielokulturowość, czyli ma miejsce odwołanie się do dziedzictwa polskiego, niemieckiego, czeskiego i żydowskiego. Ponadto pojawiają się głosy, że Ślązacy to ekskluzywna grupy ludzi pochodzących z regionu, mających przodków w regionie historycznym, posługujących się na co dzień gwarą, uznających i odczuwających odrębną kulturę (Bałdys i Geisler 2004).

W wymiarze regionalnym rejestracja ZLNŚ przyczyniła się do powstania konfliktu pomiędzy państwem polskim a tą organizacją. Pojawiają się wówczas pytania w sferze publicznej o obywatelstwo polskie i potencjalną niechęć posiadania obywatelstwa polskiego przez członków stowarzyszenia. W swoich postulatach członkowie ZLNŚ wyraźnie dążą do uznania odrębności regionu przez państwo polskie powołując się na historyczne i współczesne przesłanki jak autonomia regionu okresu XX-lecia międzywojennego, szczególna rola przemysłu i konieczność jego restrukturyzacji w związku z zaniedbaniami okresu realnego socjalizmu (Bałdys i Geisler 2004).

Pomysł powołania do życia odrębnej organizacji pod nazwą ZLNŚ kończy się odmową jego rejestracji jako organizacji mniejszości narodowej. Argumentacja odmowy odnosiła się przede wszystkim do braku istnienia narodowości śląskiej w sensie obiektywnym. W sferze dyskursu regionalnego przedstawiciele ZLNŚ uznają samych siebie za członków innego, odrębnego niż naród polski narodu – śląskiego, wraz ze swoją historią, kulturą, tradycją oraz odrębnym poczuciem narodowości. Jednocześnie deklarują lojalność wobec państwa polskiego domagając się jednocześnie jego decentralizacji i wprowadzenia regionów autonomicznych.

W dalszym okresie członkowie ZLNŚ wspólnie z członkami RAŚ podejmują się akcji szeroko rozumianej edukacji mieszkańców na temat historii regionu, poczucia tożsamości regionalnej, czy elementów kultury. W tym czasie prowadzona jest edukacja regionalna realizowana w formalnym systemie edukacji, polegająca na organizacji

konkursów gwary śląskiej, uczenia tejże gwary czy podtrzymywania tradycji śląskiej przez szkołę. Jednocześnie daje się zauważyć proces sprawowania władzy na szczeblu lokalnym w gminach przez osoby pochodzenia śląskiego. Równocześnie procesy demograficzne, czyli dojrzewanie kolejnych pokoleń pod wpływem transmisji kultury Śląska i śląkości skutkuje coraz większym poczuciem identyfikacji i tożsamości ze Śląskiem. (Bałdys i Geisler 2014).

Przełomowe okazują się lata 2010 i 2011, kiedy to odbywają się wybory samorządowe i Spis Powszechny z 2011 roku. Wynik wyborów samorządowych w województwie śląskim okazuje się być relatywnie dobry dla RAŚ, a Spis Powszechny odbywa się w atmosferze silnego manifestowania śląskiej tożsamości i odrębności narodowej od Polaków. Jak wcześniej wspomniano – 809 tys. osób zadeklarowało wówczas śląską tożsamość narodową przy malejącej liczbie narodowości niemieckiej. W tym samym czasie dochodzi do próby zarejestrowania Stowarzyszenia Osób Narodowości Śląskiej – kolejnej organizacji podkreślającej odrębność etniczną Ślązaków, tym razem na obszarze województwa opolskiego.

Analiza fenomenu śląskiej etniczności

W niniejszym artykule prezentowana jest perspektywa teorii postkolonialnej w celu dokonania analizy zinstytucjonalizowanego ruchu społecznego śląskiej mniejszości narodowej jako aktora na regionalnej scenie politycznej. Postkolonializm analizuje relacje pomiędzy grupą dominującą i podporządkowaną w strukturze społecznej i politycznej z wykorzystaniem dyskursu (post)kolonialnego, jakim może być w analizowanym przypadku dyskurs śląskiej tożsamości etnicznej (Loomba 2005).

Grupa dominująca i grupa podporządkowana

Jak wcześniej wspomniano, w historii Ślązacy stanowili grupę podporządkowaną pod względem kulturowym. W niewielu przypadkach brali udział w sprawowaniu władzy, a ich kultura była uznana za „niższą”, „gorszą” w porównaniu do kultury polskiej czy niemieckiej. Tego typu umiejscowienie Ślązaków skutkowało relacją „my-oni”, jak również wykreowaniem osobliwego dyskursu na temat Śląska i Śląkości. Od 1990 roku obserwuje się zmianę relacji pomiędzy grupą dominującą a grupą podporządkowaną. Poprzez aktywność organizacji regionalnych, jak ZG, RAŚ, MN daje się zauważyć możliwość sprawowania władzy przez Ślązaków, a nie tylko poczucie, że jest się „u siebie”. Tego rodzaju zmiana pozycji społecznej grupy Ślązaków dotyczyła sytuacji uznania śląkości i Ślązaków. W kontekście państwowości i obywatelstwa można mówić o lojalności wobec państwa polskiego, jego uznawalności, choć w przypadku MN jej członkowie posiadają również drugie obywatelstwo, a w przypadku członków RAŚ mowa była o swoistego rodzaju dystansie wobec

państwowości polskiej, bądź uznaniu jej za jedną z wielu państwowości, względem której obowiązuje lojalność i dążenie zmiany panującego modelu.

Po wtóre hybrydalny model kultury wiąże się z historią regionu. Do XX wieku można było mówić o względnie zamkniętych śląskich społecznościach, które kultywowały swoją tradycję i kulturę. Rozwój przemysłu spowodował migracje do regionu, a połowa XX wieku wraz z przesiedleniami wielu tysięcy osób ukonstytuowała nową strukturę społeczno-etniczną. We wschodniej części Górnego Śląska – uprzemysłowionej – pojawiali się migranci ze wszystkich regionów Polski aż do końca lat 70-tych XX wieku w celu znalezienia miejsca pracy i zamieszkania. W zachodniej części – opolskiej – w miejsce wyjeżdżających Ślązaków i Niemców pojawili się po zakończeniu II wojny Światowej mieszkańcy Kresów Wschodnich czy innych regionów Polski. W wyniku wieloletniego zamieszkiwania regionu przez ludzi pochodzących z różnych kultur pojawił się hybrydalny model kultury – wzajemne przenikanie się elementów kultur wraz z kontaktem społecznym ludzi mieszkających obok siebie, zawierających związki małżeńskie przyczyniło się do nowego obrazu kultury śląskiej – elementów trwania i różnic.

Dyskurs kolonialny/postkolonialny

Mając na uwadze koncepcje Gramsciego i Foucaulta można sformułować pytanie, czym wobec tego jest dyskurs kolonialny? Ania Loomba przyjmuje założenie, że wiedza nie stanowi czegoś odłącznego, jest ściśle związana z działaniami i władzą. Jedną z ważniejszych interpretacji dyskursu kolonialnego w duchu postkolonializmu została zaproponowana przez Edwarda Saída w jego pracach *Orientalizm* oraz *Kultura i imperializm*. Tezę pierwszej książki jest stwierdzenie, że wiedza o Oriencie była tworzona i transferowana w Europie jako element kolonialnej władzy (Saïd 2005). Kreowano ją poprzez tworzenie reprezentacji kultur nie-zachodnich pojawiających się w wiedzy Cywilizacji Zachodu, która specjalnie na ten użytek powołała do życia nową dyscyplinę naukową, jaką jest właśnie Orientalizm. Wiedza o „nieeuropejczykach” stanowiła jeden z elementów władzy nad nimi. Saïd zdefiniował ich w opozycji Europejczyków i przedstawicieli świata Orientu/Bliskiego Wschodu w języku, literaturze i instytucjach. W wyniku utworzenia binarnych opozycji, zbudowano relację podporządkowania i układ sił pomiędzy dwoma kulturami: europejską – panującą i dominującą oraz nieeuropejskimi – podporządkowanymi. Dyskurs ten występował na przełomie XIX i XX wieku w Wielkiej Brytanii, Francji i Ameryce Północnej. Niemniej jednak dla ludzi z cywilizacji Zachodu, Wschód ogranicza się do cywilizacji arabskiej.

Inaczej mówiąc Saïd ukazuje, w jaki sposób tworzono wiedzę na temat innych kultur, jak ona powstawała, najczęściej w wyniku stereotypowych stwierdzeń wyłaniających się z myślenia ludzi Cywilizacji Zachodu. Reprezentacja Wschodu,

zapropozowana, ale głównie narzucona przez cywilizację Zachodu, dotyczyła skonstruowania takiego rodzaju dyskursu, by móc panować nad Wschodem, co stanowiło jedną z praktyk imperialistycznych. Tym samym dyskurs kolonialny przyczynił się do utrwalenia opozycji pomiędzy Zachodem a Wschodem. Podsumowując powyższe sformułowania, dla Saida kolonializm to dyskurs kolonialny, który buduje wiedzę na temat szeroko rozumianego Orientu, cywilizacji arabskiej, kreowany przez ludzi cywilizacji Zachodu. Dla nich dyskurs stanowił element władzy nad krajami kolonizowanymi.

Dlatego też orientalizm jako forma wiedzy kształtował sposoby myślenia ludzi. W tym miejscu człowieczeństwo zostaje zredukowane jedynie do cech rasowych. Ludzie Orientu to ludzie despotyczni, okrutni, niesamorządni, irracjonalni, ale i nielogiczni, tajemniczy czy milkliwi. W przeciwieństwie do nich ludzie Zachodu są użytkowi, to demokraci, pełni aktywności, dojrzały i etyczni, a zarazem otwarci i samorządni. Warto w tym miejscu podkreślić, że dyskurs orientalny przede wszystkim przyczynił się do zdefiniowania cywilizacji Zachodu i jej tożsamości (Said 2005).

Warto nadmienić ponadto dwa charakterystyczne pojęcia wykorzystywane przez teorię postkolonialną, jak postobywatelskość i postnarodowość. Otóż postobywatelskość (*postcitizenship*) traktuje się jako cechę, która w świecie rozpadu państw narodowych skutkuje również rozpadem tradycyjnie pojmowanego obywatelstwa. W ten sposób dyskusja o obywatelstwie w kontekście aktywności Ślązaków z ich deklarowanym poczuciem tożsamości etnicznej czy narodowej nabiera nowego znaczenia. Do tej pory w Polsce – państwie narodowym (*nation-state*) dominowało posiadanie jednego obywatelstwa – polskiego lub innego, jak niemieckie bądź czeskie. Pojawienie się nowej grupy etnicznej na przełomie XX i XXI wieku burzy ten porządek, choć dla samych zainteresowanych nie ma to żadnego znaczenia. Kategoria obywatelstwa to poczucie przynależności do państwa, którego nie ma (poczucia przynależności). Wielokrotnie w dyskursie publicznym aktorzy z Ruchu Autonomii Śląska deklarują dystans do Polski, a tym samym dystans do jego obywatelstwa, choć z drugiej strony akceptują ramy prawne państwa i biorą udział w strukturach rządu czy też uczestniczą w strukturach państwowych.

Z kolei postnarodowość (*postnationalism*) jest pojęciem powstałym wraz z pojawieniem się nowego rodzaju polityki na przełomie XX i XXI wieku i odejściem „starego świata” budowania narodów z okresu XIX i XX wieku. Współczesne narody występują w innej rzeczywistości politycznej, społeczno-kulturowej, ale i gospodarczej. Świat państw narodowych odchodzi w zapomnienie, a w ich miejsce kreowane są nowe byty ponadnarodowe czy pan-narodowe, jak Europejczycy. Ale w tym świecie mają też miejsce procesy destabilizacyjne czy dezintegracyjne, w wyniku których pojawiają się w centrum Europy grupy społeczne deklarujące nowe poczucie narodowości jak Baskowie, Flamandzi (Hettne 2002). Ślązacy tym samym wpisują się w falę procesów konstruowania nowego rodzaju tożsamości zbiorowych opartych na dziedzictwie historycznym, odrębnej kulturze, własnej historii i przede wszystkim na przekonaniu

o własnej wyjątkowości w historii. Proces konstruowania tejże tożsamości wpisuje się w nowy dyskurs etniczny jako forma poszukiwania własnej czy nowej struktury.

Zakończenie

Fenomen śląskiej tożsamości narodowej czy etnicznej pojawił się jako rezultat demokracji w pełnym tego słowa znaczeniu. Zainicjowane procesy rozwoju organizacji społecznych i politycznych na początku lat dziewięćdziesiątych XX wieku na szczeblu lokalnym i regionalnym przyczyniły się do ewolucji świadomościowej ich członków. W kontekście historycznych uwarunkowań regionu Śląska, zainicjowano debatę publiczną na temat poczucia identyfikacji narodowej/etnicznej mieszkańców tegoż regionu. Przyjmując założenie konstruktivistów można rozwinąć wątek o konstruowaniu poczucia tożsamości narodowej/etnicznej mieszkańców Śląska. Niemniej jednak kreowanie tejże tożsamości oparte zostało na mobilizacji społecznej zaproponowanej przez liderów – organizacje społeczne o charakterze regionalnym. Postkolonialna perspektywa teoretyczna pozwala na interpretację zjawiska, jakim jest dynamicznie rosnąca identyfikacja ze śląską tożsamością narodową, a zarazem uzasadnienie tejże dynamiki. Przyszłość pokaże dalszą ewolucję mobilizacji społecznej mieszkańców województwa śląskiego i opolskiego w poczuciu śląskiej tożsamości etnicznej.

Literatura:

- Bahlcke, J. (2001). *Śląsk i Ślązacy*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Bałdys, P., Geisler, R. (2004). Śląski neotrybalizm, czyli ład i konflikty społeczne wywołane jego pojawieniem się. W: P. Buczkowski, P. Matczak (red.), *Konflikt nieunikniony. Wspólnoty i władze lokalne wobec konfliktów spowodowanych rozwojem*. Poznań: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Bankowej.
- Bałdys, P., Geisler, R. (2014). Gra o Śląsk? Problemy wynikające z procesów rewindykacji śląskiej tożsamości. Studium przypadku Ruchu Autonomii Śląska i Związku Ludności Narodowości Śląskiej. W: A. Sakson (red.), *Mniejszości narodowe i etniczne w Polsce i w Europie. Aspekty polityczne i społeczne*. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń.
- Berlińska, D. (1999). *Mniejszość niemiecka na Śląsku Opolskim w poszukiwaniu tożsamości*. Opole: Wydawnictwo PIN.
- Błasiak, W., Nawrocki, T., Szczepański, M. S. (1994). *Górny Śląsk 2005 – scenariusz restrukturyzacji*. Katowice.
- Błaszczak-Waławik, M., Błasiak, W., Nawrocki, T. (1990). *Górny Śląsk. Szczególny przypadek kulturowy*. Kielce.
- Denzin, N., Lincoln, Y. (2009). *Metody badań jakościowych*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

- Fenton, S. (2007). *Etniczność*. Warszawa: Wydawnictwo Sic!
- Geertz, C. (2005). *Interpretacja kultur. Wybrane eseje*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Gorzelał, G. (1993). Regionalizm i regionalizacja w Polsce na tle europejskim. W: G. Gorzelał, B. Jałowiecki (red.), *Czy Polska będzie krajem regionalnym?* Warszawa: EUROREG, Uniwersytet Warszawski, s.45-70.
- Hettne, B. (2002). The New Regionalism: A Prologue. W: B. Hettne, A. Inotai, O. Sunkel (red.), *Globalism and the New Regionalism*. New York.
- Jałowiecki, B. (1993). Kwestia regionalna. W: G. Gorzelał, B. Jałowiecki (red.), *Czy Polska będzie krajem regionalnym?* Warszawa: EUROREG, Uniwersytet Warszawski, s.13-43.
- Keating, M. (1985). *State and Regional Nationalism. Territorial Politics and the European State*. New York – London – Toronto – Sydney – Tokyo, Harvester – Wheatsheart.
- Keating, M. (1997). The Political Economy of Regionalism. W: M. Keating, J. Loughlin (red.), *The Political Economy of Regionalism*. London – Portland: Frank Cass, s. 17-40.
- Lewenstein, B. (2004). Zasoby lokalne: zarys koncepcji. W: P. Gliński, B. Lewenstein, A. Siciński (red.), *Samooorganizacja społeczeństwa polskiego: III sektor i wspólnoty lokalne w jednoczącej się Europie*. Warszawa: Wydawnictwo Instytutu Filozofii i Socjologii PAN, s. 281-301.
- Loomba, A. (2005). *Colonialism/Postcolonialism. Second Edition*. London-New York: Routledge-Taylor&Francis Group.
- Loughlin, J., Peters, B. G. (1997). State traditions, Administrative Reform and Regionalization. W: M. Keating, J. Loughlin (red.), *The Political Economy of Regionalism*. London – Portland: Frank Cass, s. 41-62.
- Nawrocki, T. (1993). Spór o regionalizm i regionalizację na Górnym Śląsku. W: G. Gorzelał, B. Jałowiecki (red.), *Czy Polska będzie krajem regionalnym?* Warszawa: EUROREG, Uniwersytet Warszawski.
- Nijakowski, L. (2006). *Domeny symboliczne. Konflikty narodowe i etniczne w wymiarze symbolicznym*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Nijakowski, L. (2004). *Nadciągają Ślązacy. Czy istnieje narodowość śląska?* Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Ossowski, S. (1967). Zagadnienia więzi terytorialnej i więzi narodowej na Śląsku Opolskim. W: idem, *Dzieła Tom III*. Warszawa: PWN.
- Raport z wyników Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań 2002. Warszawa: Główny Urząd Statystyczny 2003.
- Said, E. W. (2005). *Orientalizm*. (przekł. E. Wyrwas-Wiśniewska). Poznań: Wydawnictwo Zysk i s-ka.
- Seiler D., Wódcz, J., Wódcz, K. (1997). *O reprezentacji politycznej na szczeblu lokalnym*. Katowice: Wydawnictwo Śląsk.
- Silverman, D. (2007). *Interpretacja danych jakościowych*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

- Smith, A. (2007). *Nacjonalizm. Teoria, ideologia, historia*. Warszawa: Wydawnictwo Sic!
- Szmeja, M. (2000). *Niemcy? Polacy? Ślązacy? Rodzimi mieszkańcy Opolszczyzny w świetle analiz socjologicznych*. Kraków: Universitas.
- Wanatowicz, M. (2004). *Od indyferentnej ludności do śląskiej narodowości? Postawy narodowe ludności autochtonicznej Górnego Śląska w latach 1945-2003 w świadomości społecznej*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach.
- Wódz, J. (1998). Tożsamość śląska jako zjawisko polityczne. W: W. Świątkiewicz (red.), *Regiony i regionalizmy w Polsce współczesnej*. Katowice.
- Wódz, J., Wódz, K. (2000). Konfliktowy charakter procesów dekompozycji tradycyjnej tożsamości narodowej Polaków. Przykład z Górnego Śląska. W: M. Malikowski, Z. Seręga (red.), *Konflikty społeczne w Polsce w okresie zmian systemowych, t. 2*. Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego.
- Wyniki Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań 2011. Warszawa: Główny Urząd Statystyczny 2012.

Silesian ethnicity phenomena as postcolonial emancipation

Abstract:

Silesian national or ethnic phenomena appeared as result of democracy development in Poland at the end of XX century. That time started processes of development of social and political organizations at local and regional level caused to evolution of consciousness their members. In the historical context of Silesia, there initiated the public debate on national/ethnic identity of inhabitants' in the region. Creation of such identity based on social mobilization proposed by leaders of organization. The paper analyse increasing silesian national identity in the postcolonial perspective.

Keywords:

silesian ethnicity, postcolonialism, regional identity